

1. ROBERT OWEN

Jak se vymanit z nefunkčního systému

Robert Owen (1771–1858)

„... dobře jsem znal každého muže, ženu a dítě v městečku a se všemi jsem se před odjezdem osobně rozloučil. Obdržel jsem od mnohých drobné upomínky, ba i peněžní dary. Se čtyřiceti šilinky jsem se ve svých deseti letech cítil dostatečně vybaven, abych se vydal do světa, zvláště když mi cestu dostavníkem hradili rodiče.“ Tak vzpomíná ve svém životopise Robert Owen, britský průmyslník, reformátor a myslitel, na svůj odchod z domova v obci Newtown ve Walesu do dalekého Londýna v roce 1781. Nutno ovšem dodat, že se nemusel jako desetiletý hned se vším všudy starat sám o sebe. Pobyval nejprve v rodině staršího bratra a později, v prvním zaměstnání,

byl tři roky členem domácnosti svého „mistra“, obchodníka s luxusními dámskými oděvy. Další zastávkou jeho životní dráhy byl post příručího ve větší oděvní firmě. Musel denně od osmi hodin sloužit zákazníkům a ještě předtím přetrpět zásah kadeřníka, který všem prodavačům pečlivě napudroval, napomádal a naonduloval vlasy: „Měl jsem dvě velké kudrliny po obou stranách obličejů a vzadu tuhý ohon.“ Klienty obsluhoval do jedenácti večer, pak bylo ještě třeba třídít zboží. Vyčerpaný chlapec se tak málokdy dostal do postele před druhou hodinou ranní.

Na březích říčky Clyde...

Snad to byly i tyto zkušenosti z dětství, které ho později, když už byl ředitelem textilky ve skotské průmyslové osadě New Lanark, podnítily k reformám, jež i dnes budí pozornost jak badatelů od Kanady po Japonsko, tak obyčejných lidí, kteří nepřestávají proudit do zrestaurovaných památných šedorůžových budov na březích říčky Clyde. V jejím libezném údolí vybudoval roku 1784 skotský průmyslník David Dale velkou textilní továrnu na vodní pohon, s ubytováním pro dělníky a s náhonem vykopaným do skály. V lednu 1880 sem nastoupil Robert Owen, čerstvý spolujatel továrny a novomanžel Daleovy nejstarší dcery Caroline, jako šéf dvou tisíc zaměstnanců. Z nich přes pět set

tvorily děti od pěti let. Stály v dusné továrně mezi hlučnými a nebezpečnými stroji, hlídaly je, čistily je a navazovaly přetřhané nitě, a to třináct hodin denně mimo neděli. Z toho jeden a půl hodiny bylo vyhrazeno jídlu. Nutno dodat, že Dale, Owenův tchán, byl humánní zaměstnavatel: jinde v Británii byla situace ještě horší a děti pracovaly déle.

Netrestat, nechválit a nechovat prasata

Robert Owen v New Lanark žil se svou rozrůstající se rodinou až do roku 1825 (s Caroline měli sedm dětí, kromě toho s nimi po smrti tchána řadu let pobývaly Carolininy (s Caroline měli sedm dětí, kromě toho s nimi po smrti tchána řadu let pobývaly Carolininy čtyři mladší sestry). Během celého tohoto období systematicky prosazoval reformy, jejichž cílem byl důstojnější život jeho zaměstnanců. Zajistil jim zdravotní péči (byla hrazena z pojišťovacího fondu, do kterého dělníci sami přispívali) a snížil ceny ve firemní prodejně, kde nakupovali. Děti u něj pracovaly až od deseti let, předtím mohly téměř zdarma navštěvovat firemní školu (jejíž náklady hradily zisky z prodejny). Méně populární byla opatření směřující k pořádku v osadě: zákaz chovu dobytka, prasat, drůbeže a psů v domech, zimní zákaz vycházení po půl jedenácté v noci či výzva k pravidelné vzájemné kontrole čistoty obydlí. Owen si ale nakonec své zaměstnance získal, mimo jiné tím, že během čtyř měsíců v roce 1806, kdy továrna nemohla pracovat vinou amerického embarga, vyplácel dělníkům plné mzdy.

Obtížnější bylo překonat odpor spoluvlastníků továrny, kteří se bránili reformám ohrožujícím jejich zisky. Roku 1813 se Owenovi podařilo vyměnit partnery za osvěcenější společníky, včetně utilitaristického filozofa Jeremy Benthama. Mohl pak postupně omezit délku pracovní doby (na dvanáct hodin denně) a rozvinout svůj vzdělávací systém v nové prostorné školní budově. Ta fungovala i večer pro ty, kteří již v továrně pracovali. Vedle psaní, čtení a počtů se vyučoval zeměpis, zpěv, hudba a tanec, dívky měly navíc šití a chlapci vojenské pochody. Děti nebyly trestány ani chváleny, ale byla jim vštěpována zdánlivě jednoduchá, ale hluboká Owenova zásada, že štěstí lze docílit jen tehdy, činíme-li zároveň šťastnými druhé.

Cíl: vymanit se ze systému

Robert Owen doufal, že jeho reformy budou masově následovány, ale v tom se mýlil. I jeho snahy o celostátní omezení pracovní doby měly velmi omezené výsledky. Zhruba od roku 1817 začíná pochybovat o tom, že současný ekonomický systém, založený na snaze „vyrábět lacino a prodávat draze“, je možné reformovat, a přemýšlí, čím jej nahradit. V řadě jeho následujících textů, z nichž nejznámější je *Report to the County of Lanark* (1820), postupně krystalizují dvě řešení. Jedním z nich je budování *vesniček spolupráce* (villages of co-operation). Chudí lidé by v těchto komunitách pěstovali vlastní potraviny, vyráběli vlastní oděvy, a tak by přestali být závislími na převládajícím systému. Druhým řešením je podle Owena směřování k nezávislosti na současném peněžním

systému. Sdružení producentů by vydávalo vlastní měnu a používalo by ji ke směňování svých produktů přímo mezi sebou, přičemž ty by byly oceněny na základě času stráveného jejich výrobou.]

Nová Harmonie v Novém světě

Od počátku dvacátých let se Owen stále méně věnuje své továrně a stále více svým vizím. S neutuchající energií publikuje a přednáší a jeho myšlenky i charismatická osobnost si získávají řadu stoupenců. Je si však stále jistější svou pravdou, horečně skupuje a distribuuje desítky tisíc výtisků novin se svými vlastními projevy. V roce 1825 odplová v doprovodu svých synů do Spojených států, kde vydává většinu jmění na nákup pozemků pro založení komunity New-Harmony, která se měla stát prototypem vesniček spolupráce. Slibně započatý experiment se ale nezdařil a Owen se roku 1829 vrací do Británie.]

Sbližuje se tu s rodícím se družstevním hnutím, zčásti inspirovaným jeho vlastními texty a přednáškami. Postupně ale nabývají vrchu rysy Owenovy osobnosti, které mu znesnadňují dialog s novou generací jeho stoupenců. Zdá se, že nedokáže překročit svůj stín a hledět na své následovníky, často vzešlé z dělnického prostředí, jako na sobě rovné. V letech 1832–34 se Owen nicméně angažuje v zajímavém experimentu, který probíhá v několika městech včetně Londýna a na němž se podílí okolo tisícovky řemeslníků a dalších producentů. Jedná se o tzv. labour exchanges. Jde o pokus uvést do praxe Owenovu myšlenku alternativní měny, v níž by obchodovali producenti mezi sebou a v níž by se hodnota zboží určovala podle odvedené práce a spotřebovaného materiálu. Tyto paralelní instituce směny měly postupně nahradit stávající systém a z jejich zisku měli členové financovat vznik vesniček spolupráce. Ani tento projekt nemá dlouhého trvání. Owen v roce 1835 zakládá novou organizaci, opět publikuje, přednáší, nakonec ale jeho sdružení financuje vznik další neúspěšné komunity a krachuje. V té době už Owena řadu let finančně podporují jeho synové ze Spojených států. V letech 1830 až 1832 umírá postupně manželka Caroline i dvě Owenovy dcery, poslední dcera Mary odplová do Ameriky za bratry. Owen má ale přátele, kteří ho neopouštějí, a žije aktivně do vysokého věku. Pár dní před smrtí se po dvaasedmdesáti letech vydává na cestu do svého rodného města, kde v listopadu 1858 umírá.

Otevřená otázka na závěr

Owen byl v mnohém dítětem své doby a některé jeho představy (v jeho vesničkách spolupráce by například chyběly rodinné kuchyně a děti by byly vychovávány společně od útlého věku) nás dnes mohou i děsit. Jeho síla je ale v tom, že namísto násilné revoluce propagoval pozitivní alternativy ke stávajícímu systému, založené na rovnosti, spolupráci a vzájemné směně zboží v místě. Lze ho tak považovat za myšlenkového předchůdce družstevního hnutí či např. komunit typu Camphill, ale i za praotce hnutí za ekonomickou

lokalizaci a komplementární měny, ať se jedná o švýcarský Wirtschaftsring, anglosaské systémy LETS či třeba časové banky v Japonsku. Owen celý život hledal řešení situace, kdy bohatství Británie tvořily děti a dospělí, s nimiž se nejednalo příliš jako s lidmi. Někdy si ale neuvědomujeme, že totéž se děje i dnes. V jižní Číně například pracují mladé dívky za subminimální mzdu 10–12 hodin denně při výrobě počítačových součástek, často nemají volnou ani neděli. Podle ekonomické teorie je vše v pořádku. Jak by na tuto situaci reagoval Owen? A jak bychom měli reagovat my, pokud chceme navázat na jeho odkaz?

MASARYKOVA UNIVERZITA
Fakulta sociálních studií
Joštova 10
602 00 BRNO

8C